

Зоряна Миколаївна ЛОБОДИНА

д.е.н., професор, Західноукраїнський національний університет

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8536-1440>

e-mail: zoryanamyk@ukr.net

Вікторія Михайлівна БУЛАВИНЕЦЬ

к.е.н., доцент, Західноукраїнський національний університет

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8168-7331>

e-mail: viktoriabulavynets@gmail.com

Христина Тарасівна ДАНИЛЬЦІВ

студентка, Західноукраїнський національний університет

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3263-0408>

e-mail: khrystinca123@gmail.com

БЮДЖЕТНЕ ФІНАНСУВАННЯ ОСВІТНІХ ПОСЛУГ: СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ВДОСКОНАЛЕННЯ

У статті з'ясовано сутність освітніх послуг, запропоновано їх класифікацію за такими ознаками як джерело фінансування, форми, складові та рівні освіти, форма власності та організаційно-правовий статус суб'єкта освітньої діяльності. Встановлено, що основною формою фінансового забезпечення освітніх послуг в Україні є бюджетне фінансування, а основним джерелом – бюджетні ресурси. Розгляд бюджетного фінансування освітніх послуг крізь призму законів та категорій діалектики дав змогу сформуванню науково-методологічного підходу до його визначення як сутності, явища, змісту, форми. Охарактеризовано та проаналізовано вітчизняну практику фінансування освітніх послуг із Державного й місцевих бюджетів України. Виявлено основні проблеми бюджетного фінансування освітніх послуг та розроблено рекомендації відносно його покращення.

Ключові слова: освітні послуги, бюджетне фінансування освітніх послуг, видатки державного бюджету на надання освітніх послуг, видатки місцевих бюджетів на надання освітніх послуг, партиципаторний бюджет, бюджет участі

ВСТУП

Освіта є важливим чинником людського розвитку та відіграє важливу роль у формуванні інтелектуального, економічного потенціалів держави. Якісні освітні послуги сприяють здійсненню суспільних трансформацій, орієнтованих на розвиток нових технологій і знань, підвищують здатність здобувачів професійної і вищої освіти працевлаштуватися в умовах перманентних трансформацій запитів сучасного суспільства та цифровізації економіки.

Необхідною умовою надання якісних і доступних публічних освітніх послуг є належний рівень їх фінансування за рахунок різних джерел. Однак, незважаючи на перманентне збільшення обсягу фінансового забезпечення надавачів освітніх послуг, зокрема й за рахунок збільшення видатків державного й місцевих бюджетів на освіту, фінансові ресурси, які надходять у розпорядження закладів освіти, використовуються здебільшого на поточні потреби їх функціонування. Тоді як для забезпечення розвитку і впровадження сучасних освітніх технологій і продуктів необхідно

збільшувати саме капітальні видатки надавачів публічних освітніх послуг державної й комунальної власності. З огляду на це не втрачають актуальності питання диверсифікації джерел фінансового забезпечення освіти та підвищення ефективності використання фінансових ресурсів, які спрямовуються на надання освітніх послуг для здобуття різних рівнів освіти.

Дослідженню питань фінансового забезпечення освітніх послуг присвячені праці А. Аввакумувої, В. Андрушенка, Л. Беновської, Т. Боголіб, С. Буковинського, О. Василика, В. Гейця, В. Глуценка, В. Горина, А. Даниленка, І. Каленюк, О. Кисельової, В. Куценко, Е. Лібанової, І. Лютого, С. Ніколаєнка, Т. Оболенської, І. Стронянської, К. Павлюк, О. Тулай, В. Федосова, Х. Хоффмана, С. Юрія та ін. Високо оцінюючи наявні наукові розробки закордонних і вітчизняних вчених з окресленої проблематики, доцільно розвивати наукові погляди на проблеми бюджетного фінансування освітніх послуг, його впливу на підготовку здобувачів різних рівнів освіти в контексті сучасних соціально-економічних трансформацій у світі та Україні.

МЕТА статті – обґрунтування теоретичних і прикладних засад бюджетного фінансування освітніх послуг та розроблення рекомендацій для його покращення.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Теоретичною основою дослідження є наукові розробки вітчизняних та закордонних вчених із питань фінансового забезпечення освіти. Інформаційною базою статті є правові акти, які регламентують фінансування освітніх послуг із державного й місцевих бюджетів, звіти і статистичні дані Міністерства фінансів України, Державної казначейської служби України, Державної служби статистики України, матеріали Тернопільської міської ради, наукові розробки науково-дослідних організацій, аналітичні огляди й рекомендації експертів міжнародних організацій. Авторами використано діалектичний підхід до дослідження бюджетного фінансування освітніх послуг та такі загальнонаукові і спеціальні методи як аналіз і синтез, порівняння, узагальнення, асоціації, аналогії та інші.

РЕЗУЛЬТАТИ

Ключову роль у формуванні інтелектуального по-

тенціалу населення, підвищенні рівня суспільного добробуту та забезпеченні інклюзивного стійкого розвитку держави відіграють якісні освітні послуги.

На наш погляд, найбільш обґрунтованою є дефініція «освітньої послуги» як нематеріального блага, яке спрямоване на формування в особи компетентностей – «динамічної комбінації знань, умінь, навичок, способів мислення, поглядів, цінностей, інших особистих якостей, яка визначає здатність особи успішно соціалізуватися, провадити професійну та/або подальшу навчальну діяльність» [1] – для здійснення майбутньої професійної та/або подальшої навчальної діяльності. А процес передачі знань здобувачу освіти й розвитку в нього навичок розглядається нами як надання освітньої послуги.

Освітня послуга є публічно спрямованою, а метою її надання є не тільки передача педагогічними працівниками знань здобувачам, а й засвоєння останніми цих знань і розвиток навичок.

Освітні послуги можна класифікувати за різними ознаками (табл. 1).

Таблиця 1 – Класифікація освітніх послуг [складено авторами]

Класифікаційна ознака	Види освітніх послуг
Джерело фінансування	– освітні послуги, які надаються за рахунок коштів державного та/або місцевих бюджетів; – освітні послуги, які надаються за рахунок коштів юридичних осіб; – освітні послуги, які надаються за рахунок коштів фізичних осіб.
Форми освіти	– освітні послуги, отримані за інституційною (очною (денною, вечірньою), заочною, дистанційною, мережевою) формою; – освітні послуги, отримані за індивідуальною (екстернатною, сімейною (домашньою), педагогічний патронаж, на робочому місці (на виробництві)) формою; – освітні послуги, отримані за дуальною формою.
Складові освіти	– освітні послуги у сфері дошкільної освіти; – освітні послуги у сфері повної загальної середньої освіти; – освітні послуги у сфері позашкільної освіти; – освітні послуги у сфері спеціалізованої освіти; – освітні послуги у сфері професійної (професійно-технічної) освіти; – освітні послуги у сфері фахової передвищої освіти; – освітні послуги у сфері вищої освіти; – освітні послуги у сфері освіти для дорослих.
Рівні освіти	– освітні послуги для здобуття дошкільної освіти; – освітні послуги для здобуття початкової освіти; – освітні послуги для здобуття базової середньої освіти; – освітні послуги для здобуття профільної середньої освіти; – освітні послуги для здобуття першого (початкового) рівня професійної (професійно-технічної) освіти; – освітні послуги для здобуття другого (базового) рівня професійної (професійно-технічної) освіти; – освітні послуги для здобуття третього (вищого) рівня професійної (професійно-технічної) освіти; – освітні послуги у сфері фахової передвищої освіти; – освітні послуги для здобуття початкового рівня (короткого циклу) вищої освіти; – освітні послуги для здобуття першого (бакалаврського) рівня вищої освіти; – освітні послуги для здобуття другого (магістерського) рівня вищої освіти; – освітні послуги для здобуття третього (освітньо-наукового/освітньо-творчого) рівня вищої освіти.
Форма власності суб'єкта освітньої діяльності	– освітні послуги, які надаються суб'єктами освітньої діяльності державної власності; – освітні послуги, які надаються суб'єктами освітньої діяльності комунальної власності; – освітні послуги, які надаються суб'єктами освітньої діяльності приватної власності.
Організаційно-правовий статус суб'єкта освітньої діяльності	– освітні послуги, які надаються фізичними особами; – освітні послуги, які надаються юридичними особами (закладами освіти, підприємствами, установами, організаціями).

У сучасному світі країни, які мають висококваліфікованих спеціалістів у різних галузях економіки, здатних на практиці реалізувати свої знання і вміння, інвестують значний обсяг ресурсів у людський капітал, відносять до країн-лідерів, адже саме він сьогодні є основною рушійною силою розвитку інноваційної економіки.

Одним із пріоритетних видів інвестицій у людський капітал є витрати на освіту. Інвестиції в освітні послуги є передумовою формування професіоналів у різних сферах національної економіки, продуктивність праці яких є детермінантою забезпечення сталого розвитку країни.

Бюджетні ресурси є одним із найважливіших джерел фінансового забезпечення освіти, відтак доцільно детальніше розглянути сутність бюджетного фінансування освітніх послуг у контексті його впливу на інклюзивний стійкий розвиток держави.

У ст. 78 Закону України «Про освіту» № 2145–VIII від 5.09.2017 р. визначено, що «держава забезпечує асигнування на освіту в розмірі не менше ніж 7% ВВП за рахунок коштів державного, місцевих бюджетів та інших джерел фінансування, не заборонених законодавством» [1].

Джерела фінансового забезпечення освітніх послуг наведено на рис. 1.

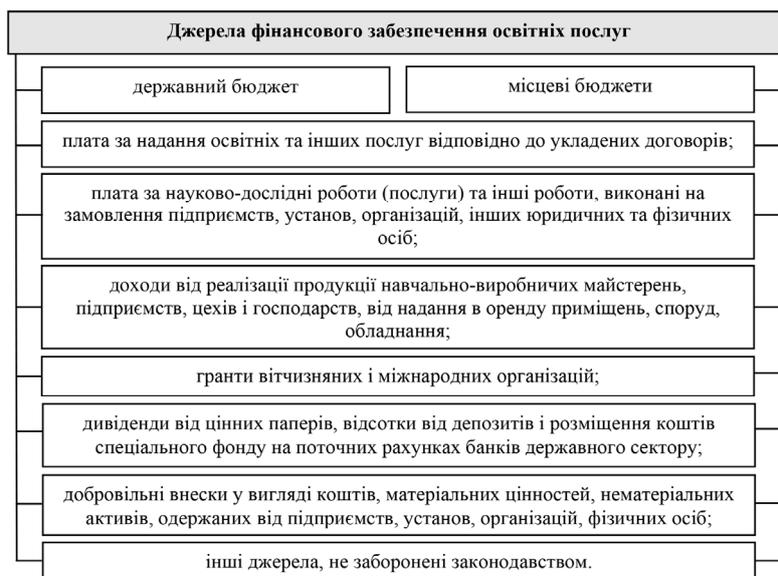

Рис. 1. Джерела фінансового забезпечення освітніх послуг (складено авторами на основі даних [1])

Основним джерелом фінансового забезпечення освітніх послуг в Україні є кошти бюджетів різних рівнів. Водночас поряд із бюджетним фінансуванням додатковим джерелом фінансування освітніх послуг є надходження від надання платних послуг, зокрема «плати за:

- навчання понад державне (регіональне) замовлення в межах ліцензійного обсягу;
- навчання студентів, курсантів для здобуття другої вищої освіти певного рівня;
- підвищення кваліфікації, перепідготовка, інше навчання для здобуття післядипломної освіти понад державне (регіональне) замовлення в межах ліцензійного обсягу;
- проведення спеціальних курсів, семінарів, тренінгів, стажування, підвищення професійної компетентності в іншій формі, що не потребує отримання відповідної ліцензії;
- підготовку до вступу до закладів фахової передвищої, вищої освіти та до зовнішнього незалежного оцінювання;
- проведення Українським центром оцінювання якості освіти та його регіональними підрозділами: оцінювання рівня володіння українською та іноземними мовами; вступних випробувань із використанням організаційно-технологічних процесів здійснення зовнішнього незалежного оцінювання; зовнішнього незалежного оцінювання (оцінювання результатів навчання,

здобутих на певному освітньому рівні); незалежного тестування професійних компетентностей у процесі сертифікації педагогічних працівників, крім випадків, коли право на їх безоплатне проходження передбачено законодавством;

- навчання студентів, курсантів, аспірантів, асистентів-стажистів, докторантів, які перебувають в Україні на законних підставах, з-поміж іноземців та осіб без громадянства, які постійно проживають в Україні;
- прийом кандидатських іспитів, видання та розповсюдження авторефератів, дисертацій, стенографування під час захисту дисертацій, організація, підготовка до захисту дисертацій на здобуття ступенів доктора філософії/доктора мистецтва (кандидата наук), доктора наук та його проведення для осіб, які навчаються (навчалися) відповідно до договорів, укладених із фізичними або юридичними особами, зокрема для осіб, які не навчаються (не навчалися) у відповідному закладі вищої освіти або науковій установі;
- інші види освітніх послуг, визначених постановою Кабінету Міністрів України «Про затвердження переліку платних послуг, які можуть надаватися закладами освіти, іншими установами та закладами системи освіти, що належать до державної й комунальної форми власності» № 796 від 27.08.2010 р.» [2].

Виділення бюджетних ресурсів із бюджету розпорядникам бюджетних коштів для фінансового забезпечення їх функцій у безповоротній та без відплатній

формі називається бюджетним фінансуванням. Організація бюджетного фінансування залежить від суспільної моделі фінансових відносин. З огляду на те, що в Україні третя частина ВВП централізується до державного й місцевих бюджетів, бюджетному фінансуванню відводиться вагома роль у фінансовому забезпеченні публічних послуг.

Процес бюджетного фінансування освітніх послуг проводиться у встановленому Бюджетним кодексом України порядку. Враховуючи те, що відповідно до ст. 48 Бюджетного кодексу України «розпорядники бюджетних коштів беруть бюджетні зобов'язання та

здійснюють платежі тільки в межах бюджетних асигнувань, встановлених кошторисами, тобто видатки з бюджету будь-якого рівня розпорядниками коштів здійснюються винятково на підставі затверджених кошторисів, паспортів бюджетних програм, а також порядків використання бюджетних коштів (ст. 46 Бюджетного кодексу України), кошторисне фінансування є єдиною формою бюджетного фінансування освітніх послуг. Основою для бюджетного фінансування є затверджений бюджет та бюджетний розпис [3].

Ознаки бюджетного фінансування освітніх послуг подано на рис. 2.

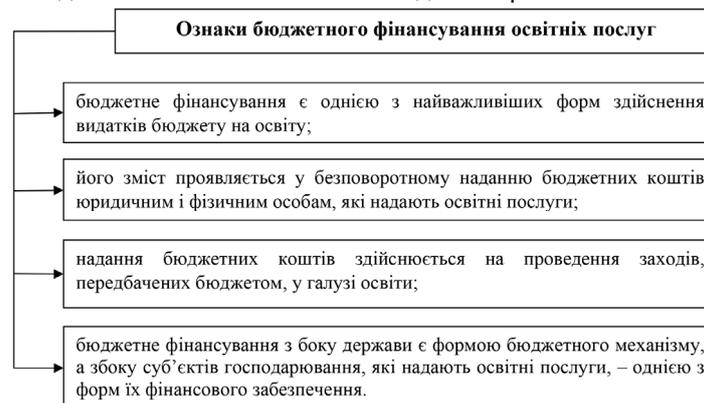

Рис. 2. Ознаки бюджетного фінансування освітніх послуг (складено авторами на основі [4])

Використовуючи діалектичний підхід до дослідження бюджетного фінансування освітніх послуг, основу якого становлять такі філософські категорії діалектики як сутність, явище, зміст, форма, вважаємо, що:

– у суті бюджетне фінансування освітніх послуг проявляється через сукупність грошових відносин, пов'язаних із розподілом і використанням бюджетних ресурсів, спрямованих на забезпечення діяльності суб'єктів надання освітніх послуг;

– як явище відображається в здійсненні платежів органом Державної казначейської служби України за дорученням розпорядника бюджетних коштів – надавача освітньої послуги із його рахунків у межах бюджетних асигнувань після отримання ним товарів, робіт і послуг відповідно до умов взятих бюджетних зобов'язань;

– за змістом – це сукупність форм, методів, принципів використання бюджетних ресурсів, у результаті комплексного практичного застосування яких відбувається здійснення видатків Державного та місцевих бюджетів України на освіту;

– за формою – процес безповоротного й безоплатного надання бюджетних ресурсів їх розпорядникам на проведення заходів з надання освітніх послуг, передбачених затвердженим розписом бюджету та фінансовим планом розпорядника.

Розподіл видатків бюджетів на надання освітніх послуг між державним та різними місцевими бюджетами регламентується ст.ст. 87, 89 та 90 Бюджетного кодексу України.

Надання якісних і доступних освітніх послуг потребує належного рівня бюджетного фінансування.

Аналіз даних рис. 3 свідчить, що впродовж 2016–2020 рр. видатки Державного та місцевих бюджетів України на освіту зросли майже в 2 рази з 129437,7

млн грн у 2016 р. до 252283,7 млн грн у 2020 р., а їхня частка у ВВП – відповідно з 5,43 % до 6,02 %. Однак, попри зростання номінальних обсягів видатків бюджету держави на освіту, задекларованого в Законі України «Про освіту» № 2145–VIII від 5.09.2017 р. обсягу фінансування – не менше ніж 7 % ВВП – не досягнуто. Кошти, які надходять на фінансування зазначеної галузі не забезпечують її потреби у фінансових ресурсах. Це є причиною погіршення якості освітніх послуг і зменшення їх доступності для незаможного населення.

Основна частина видатків на освіту здійснювалася із місцевих бюджетів (від 73,1 % у 2016 р. до 79 % у 2021 р.) із тенденцією до зростання як обсягу, так і питомої ваги у видатках на зазначену галузь Зведеного бюджету України. З Державного бюджету України на задоволення освітніх потреб населення спрямовувалося відповідно від 26,9 % до 21 % коштів (табл. 2).

З огляду на те, що в складі видатків місцевих бюджетів на освіту від 47,05 % у 2016 р. до 40,73 % у 2020 р. припадає на освітню субвенцію, яка надходить із державного бюджету, частка видатків Державного бюджету України на зазначену галузь у видатках зведеного бюджету була значно більшою – від 61,3 % у 2016 р. до 53,15 % у 2020 р. (рис. 4).

Серед видатків Державного бюджету України на освіту у 2018–2020 рр. найбільше переважали видатки на надання освітніх послуг у сфері вищої освіти – від 82,78 % у 2018 р. з тенденцією до збільшення до 84,19 % у 2020 р. (табл. 3).

В Україні бюджетне фінансування освітніх послуг у сфері вищої освіти здійснюється із використанням принципу «гроші ходять за студентом». Ця схема базується на моделі непрямого фінансового забезпечення освітніх послуг через освітні ваучери (сертифікати). Вони дають змогу своїм власникам одержати освітню послугу певного рівня освіти у визначеному обсязі.

Рис. 3. Динаміка видатків Державного та місцевих бюджетів України на надання освітніх послуг у 2016–2021 рр. (складено авторами на основі даних [5; 9])

Таблиця 2 – Розподіл видатків на надання освітніх послуг між бюджетами у 2016–2020 рр. (складено авторами на основі даних [5, с. 20])

Роки	Видатки Державного бюджету України		Видатки місцевих бюджетів України	
	обсяг, млн грн	питома вага, %	обсяг, млн грн	питома вага, %
2016	34826,5	26,9	94611,2	73,1
2017	41297,3	23,2	136618,5	76,8
2018	44324,3	21,1	165708,0	78,9
2019	51656,6	21,6	187102,1	78,4
2020	52857,8	21,0	199425,9	79,0

Рис. 4. Динаміка видатків Державного бюджету України на надання освітніх послуг з урахуванням освітньої субвенції, наданої місцевим бюджетам, у 2016–2020 рр. (складено авторами на основі даних [6])

Таблиця 3 – Структура видатків Державного бюджету України на надання освітніх послуг за функціональною бюджетною класифікацією у 2018–2020 рр., % (складено авторами на основі даних [6])

Видатки за функціональною бюджетною класифікацією	2018	2019	2020	Абсолютне відхилення
Разом видатків на надання освітніх послуг, зокрема	100	100	100	–
Загальна середня освіта	0,91	0,75	0,70	-0,21
Заклади загальної середньої освіти	0,49	0,43	0,36	-0,13
Спеціалізовані та спеціальні заклади загальної середньої освіти	0,42	0,32	0,34	-0,08
Професійна (професійно-технічна) освіта	0,64	0,69	0,74	0,1
Фахова передвиця та вища освіта	82,78	83,31	84,19	1,41
Заклади фахової передвиці освіти	–	0,05	8,74	8,74
Заклади вищої освіти	82,78	83,26	75,45	-7,33
Післядипломна освіта	2,25	2,16	2,02	-0,23
Позашкільна освіта та заходи із позашкільної роботи з дітьми	0,74	0,83	0,63	-0,11
Програми матеріального забезпечення закладів освіти	1,81	2,04	0,99	-0,82
Фундаментальні та прикладні дослідження й розробки у сфері освіти	2,78	2,50	2,49	-0,29
Інші заклади та заходи у сфері освіти	8,10	7,72	8,24	0,14

У вітчизняній практиці освітнім ваучером можна вважати сертифікат зовнішнього незалежного оцінювання якості середньої освіти (під час вступу на бакалаврські освітні програми) та сертифікат про складене єдине фахове вступне випробування, єдиний вступний іспит (під час вступу на магістерські освітні програми).

Розподіл державного замовлення між надавачами освітніх послуг у сфері вищої освіти відбувається за підсумками поданих їм сертифікатів вступників з високими балами. Така схема нівелює адміністративні та активізує ринкові способи розподілу обсягів державного замовлення між закладами вищої освіти, оскільки дає змогу «... перейти від лобістської моделі, коли кількість державних місць залежала від домовленостей керівництва навчального закладу в міністерстві до системи, коли майбутні студенти з найвищими балами «приносять» бюджетні гроші у навчальні заклади» [7].

Головними перевагами цієї моделі фінансового забезпечення освітніх послуг у сфері вищої освіти є:

- посилення конкурентної боротьби між надавачами освітніх послуг за бюджетні ресурси, які використовуватимуться для покращення освітньої діяльності й матеріально-технічної бази, через зарахування на навчання здобувачів освіти з хорошими результатами навчання;

- здійснення бюджетного фінансування не навчальних закладів, а наданих ними освітніх послуг;

- заохочення до підвищення якості наданих навчальними закладами освітніх послуг шляхом пропонування ними затребуваних у сучасних реаліях освітніх програм, використання інноваційних методик викладання.

Водночас ми погоджуємося із В. Горинем та С. Коваль, які виокремлюють негативні сторони моделі бюджетного фінансування освітніх послуг у сфері вищої освіти «гроші ходять за студентом»: «принцип розподілу державного замовлення на підготовку фахівців за схемою «широкого конкурсу за спеціальностями» не враховує реалій демографічної й соціально-економічної ситуації в регіонах, інтересів та потреб регіонального сектора економіки. Формування рейтингових списків за спеціальностями призвело до того, що за одними спеціальностями значна кількість

абітурієнтів із високими балами незалежного оцінювання не має змоги реалізувати своє право на отримання безкоштовної освіти, натомість «малопопулярні» у суспільстві спеціальності поповнюються випускниками шкіл із посередніми результатами навчання, які отримують підготовку на умовах державного замовлення. Іншим суперечливим наслідком існуючої моделі розподілу державних місць є концентрація найбільш підготовлених абітурієнтів та відповідно місць державного замовлення у столиці й закладах вищої освіти кількох найбільших міст країни, що потенційно несе загрозу розвитку інших регіонів. Посилений інтерес із боку абітурієнтів до таких надавачів освітніх послуг пояснюється не стільки якістю надаваних ними освітніх послуг, скільки більшими особистими перспективами та престижністю місця проживання. Акумулюючи переважну частину державного замовлення, а отже, бюджетного фінансування, ці навчальні заклади отримують переваги у визначенні вартості навчання на комерційних засадах, що пояснюється дією ефекту масштабу [8].

У результаті посилюються ризики диференціації рівня освіченості населення за регіонами України, зниження конкурентоспроможності надавачів освітніх послуг у сфері вищої освіти на регіональному рівні, виникнення асиметрії регіонального соціально-економічного розвитку.

Планові видатки Державного бюджету України на 2021 р. на надання освітніх послуг визначені обсягом 69 млрд грн [9].

Серед видатків місцевих бюджетів України на зазначену галузь у 2018–2020 рр. найбільше переважали видатки на надання освітніх послуг у сфері загальної середньої освіти: від 61,12 % у 2018 р. з тенденцією до збільшення до 61,21 % у 2020 р. (табл. 4).

Освітні послуги у сфері дошкільної освіти з 2017 р. фінансуються виключно за рахунок коштів місцевих бюджетів. У 2018 р. ця частка складала біля 19,18 % з тенденцією до зменшення на 0,35 % у 2020 р.

Якщо у 2014–2015 рр. з місцевих бюджетів майже не здійснювалися видатки на надання освітніх послуг у сфері професійної освіти, то з 2016 р. професійна освіта повністю фінансується з місцевих бюджетів. У 2018–2020 рр. питома вага цього показника коливалася біля 5,58–5,87 %.

Таблиця 4 – Структура видатків місцевих бюджетів України на надання освітніх послуг за функціональною бюджетною класифікацією у 2018–2020 рр., % (складено авторами на основі даних [6])

Видатки за функціональною бюджетною класифікацією	2018	2019	2020	Абсолютне відхилення
Разом видатків на надання освітніх послуг, зокрема	100	100	100	–
Дошкільна освіта	19,18	19,26	18,83	-0,35
Загальна середня освіта	61,12	61,40	61,21	0,09
<i>Заклади загальної середньої освіти</i>	55,52	56,30	56,75	1,23
<i>Спеціалізовані та спеціальні заклади загальної середньої освіти</i>	5,61	5,11	4,47	-1,14
Професійна (професійно-технічна) освіта	5,87	5,59	5,58	-0,29
Фахова передвища та вища освіта	4,56	4,45	4,47	-0,09
<i>Заклади фахової передвищої освіти</i>	4,09	3,98	3,76	-0,33
<i>Заклади вищої освіти</i>	0,47	0,46	0,71	0,24
Післядипломна освіта	0,41	0,40	0,36	-0,05
Позашкільна освіта та заходи із поза-шкільної роботи з дітьми	5,40	5,36	5,52	0,12
Інші заклади та заходи у сфері освіти	3,46	3,53	4,02	0,56

Поряд із власними доходами місцевих бюджетів на надання освітніх послуг спрямовуються бюджетні ресурси, які надходять до місцевих бюджетів у вигляді міжбюджетних трансфертів. Найбільша частка серед міжбюджетних трансфертів із Державного бюджету України, спрямованих на надання освітніх послуг у 2020 р., припадає на освітню субвенцію.

У 2021 р. з місцевих бюджетів на надання освітніх послуг заплановано витратити 258,1 млрд грн або 45,1% від загального обсягу видатків місцевих бюджетів. У їх складі, як і в попередні бюджетні періоди, переважатимуть видатки на надання загальної середньої освіти – 60,1%.

Обсяг міжбюджетних трансфертів, які у 2021 р. отримують місцеві бюджети на надання освітніх послуг, зріс порівняно із попереднім роком і становитиме 108,6 млрд грн. Серед них найбільшу питому вагу займає освітня субвенція – 91,74% [9].

Фактично у 2021 р. у складі видатків місцевих бюджетів на освіту 42,5% припадає на кошти, отримані з Державного бюджету України.

Важливим інструментом громадської участі в покращенні якості надання освітніх послуг на рівні територіальної громади є партиципаторний бюджет (бюджет участі), а його ресурси – додатковим джерелом фінансування освітніх послуг.

«Бюджет участі – інструмент прямої демократії, за допомогою якого кожен мешканець територіальної громади має змогу долучитися до бюджетного процесу, зрозуміти його принципи та вплинути на рішення стосовно видаткової частини місцевого бюджету.

Дія такого механізму полягає у розподілі частини місцевого бюджету мешканцями шляхом розробки й подання ними проєктів, спрямованих на підвищення комфортності проживання в місті та відкритого голосування за ці проєкти іншими мешканцями» [10].

Розглянемо практику функціонування інноваційних демократичних інструментів на прикладі Тернопільської міської територіальної громади.

Бюджет участі (його ще називають громадським бюджетом) є компонентом бюджету Тернопільської міської територіальної громади і призначений для фінансування проєктів, запропонованих громадськістю, які б сприяли покращенню інфраструктури громади.

«Громадський бюджет – це частина міського бюджету громади (1% обсягу власних доходів загального фонду міського бюджету, затвердженого на початок року в якому оголошується конкурс), з якого здійснюється фінансування, визначених безпосередньо жителями Тернопільської міської територіальної громади заходів, виконання робіт, надання послуг, придбання матеріально-товарних цінностей, які носять загальнодоступний характер, відповідно до оформлених проєктів, які стали переможцями конкурсу. 10% визначеного планового обсягу громадського бюджету щороку спрямовує на покращення навчального процесу в школах – так званий «шкільний громадський бюджет». Решту обсягу бюджетних ресурсів витрачається на фінансування великих (70%) і малих (30%) проєктів-переможців голосування» [11], серед яких є і проєкти для покращення інфраструктури надавачів освітніх послуг.

Основні етапи функціонування бюджету участі наведено на рис. 5.

Впровадження бюджету участі у практиці Тернопільської міської територіальної громади розпочалося з 2017 р.

У 2022 р. обсяг бюджету участі становитиме 16,93 млн грн, що на 16,2% більше порівняно з 2021 р. У 2021 р. автори подали 68 проєктів «Громадського бюджету–2022», проте окремі з них відхилено Номінаційним комітетом у зв'язку із певними порушеннями, і лише 27 великих та 26 малих проєктів були доступні для голосування, з них – 19 проєктів стосуються покращення інфраструктури надавачів освітніх послуг.

«Шкільний громадський бюджет – це частина бюджету участі Тернопільської міської територіальної громади, що надає можливість учням покращити навчальний процес та позашкільний час, шляхом подачі ідей з їх вдосконалення на шкільний конкурс проєктів, обрання учнями проєктів-переможців, які в подальшому будуть реалізовані в межах навчального закладу» [12]. Проводиться конкурс учнівських ініціатив у Тернопільській громаді з 2020 р.

Автором проєкту шкільного громадського бюджету може бути учень (ця) або команда учнів/учениць 7–11 класів з одного навчального закладу, яка оформила власну ідею у вигляді проєкту у визначений спосіб.

Координацією заходів із впровадження шкільного громадського бюджету в освітній установі займаються члени конкурсної комісії, до якої входять учні, їх батьки і вчителі.

Для кожного загальноосвітнього навчального закладу, який залучений до проєкту «Шкільного громадського бюджету» виділяється незмінний обсяг бюджетних ресурсів, які будуть витрачені на реалізацію загальнодоступних проєктів-переможців голосування в рамках цього закладу.

Головні цілі, на досягнення яких спрямовуються проєкти «Шкільного громадського бюджету», визначено на рис. 6.

«Голосування за проєкти відбувається через електронну систему або в пунктах голосування. Ідентифікація учня відбувається за допомогою учнівського квитка. Учень/учениця може віддати голос лише за один проєкт. Право голосу мають лише учні школи із 7 по 11 клас» [12].

У 2021 р. участь у конкурсі взяли 32 школи. Із 120-ти поданих учнями проєктів 37 ініціатив здобули перемогу й будуть реалізовані в школах Тернополя вже наступного року. На ці потреби з бюджету громади у 2022 р. буде спрямовано 1,9 млн грн. Кожна школа-учасниця конкурсу з цієї суми отримає по 58,8 тис. грн на реалізацію своїх проєктів-переможців.

Незважаючи на щорічне збільшення бюджетного фінансування освітніх послуг, обсяг бюджетних ресурсів, який витрачається на їх надання, не повністю відповідає потребі. Поряд із недостатнім обсягом бюджетного фінансування освітніх послуг спостерігається неефективне використання фінансових ресурсів, які надходять розпорядникам бюджетних коштів у галузі освіти. Причиною цього є низька якість прийнятих учасниками бюджетного процесу управлінських рішень, а також незавершеність процесів оптимізації мережі надавачів освітніх послуг і недосконалість методики оцінювання ефективності бюджетних програм у сфері надання освітніх послуг.

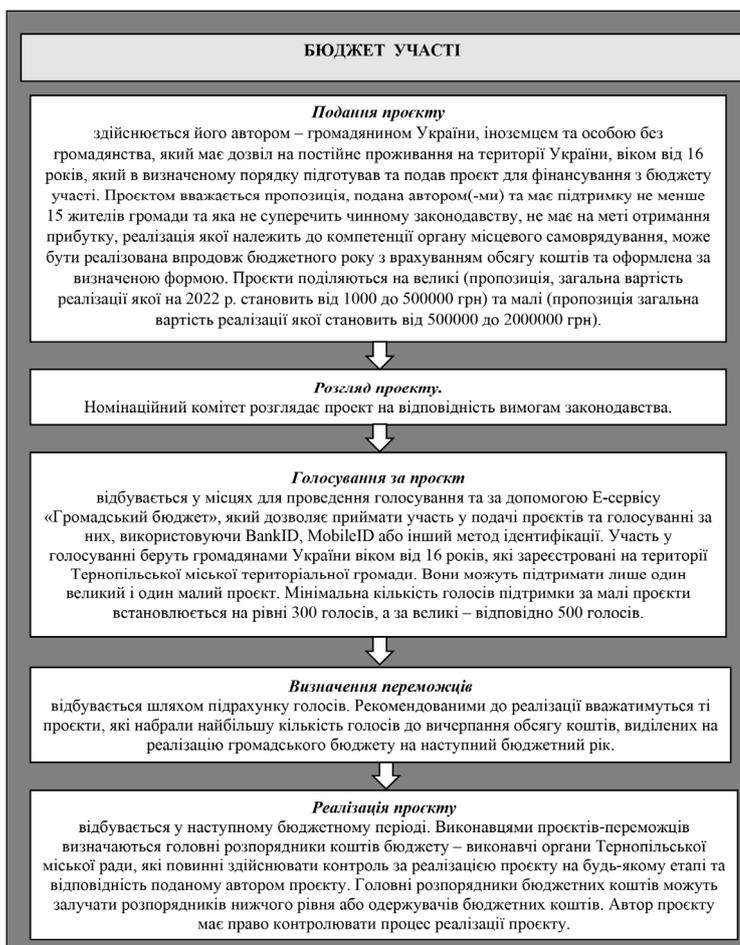

Рис. 5. Етапи функціонування бюджету участі Тернопільської міської територіальної громади (складено авторами на основі даних [11])

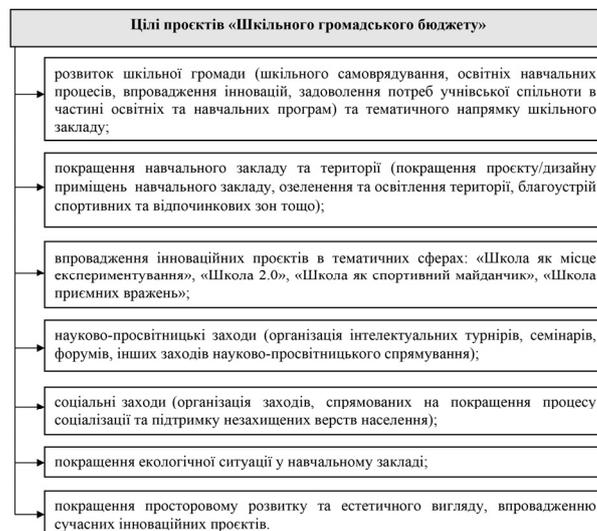

Рис. 6. Основні цілі проєктів «Шкільного громадського бюджету», які реалізуються в межах бюджету участі Тернопільської міської територіальної громади (складено авторами на основі даних [12])

Причиною цього є низька якість прийнятих учасниками бюджетного процесу управлінських рішень, а також незавершеність процесів оптимізації мережі надавачів освітніх послуг і недосконалість методики оцінювання ефективності бюджетних програм у сфері надання освітніх послуг. Незважаючи на те, що в бюджетному законодавстві акцентується увага на необхідності ефективного використання бюджетних коштів, проведення оцінювання й контролю за цим процесом, заходи впливу до учасників бюджетного процесу за такі порушення застосовуються у випадку нецільового (а не неефективного) витрачання бюджетних коштів тощо.

Отже, забезпечення населення країни якісними освітніми послугами суттєво залежить від бюджетного фінансування освіти, покращити яке можливо не тільки шляхом збільшення обсягу видатків бюджетів, але і впровадження заходів з підвищення ефективності витрачання бюджетних ресурсів.

Реалізація в Україні політики гендерного мейнстрімінгу як системної стратегії й тактичних заходів для формування рівних можливостей для жінок і чоловіків, подолання гендерної асиметрії та нерівності в усіх сферах життєдіяльності суспільства, зокрема й у сфері надання освітніх послуг, є відповіддю на виклики сьогодення, передбачає трансформацію соціальних процесів і інституцій. Гендерне бюджетування є невід'ємною компонентою гендерного мейнстрімінгу й має здійс-

нюватися у процесі розроблення й реалізації державної освітньої політики.

За результатами аналізу гендерних проблем у сфері надання освітніх послуг доцільно впроваджувати заходи для посилення політики гендерної рівності та усунення гендерних розривів у програмах: забезпечення присутності гендерної складової в стратегічних документах галузі освіти; збільшення кількості залучених до надання освітніх послуг у сферах дошкільної, загальної середньої та професійно-технічної освіти педагогів чоловічої статі; забезпечення паритетного представництва жінок на керівних посадах у закладах освіти всіх рівнів; ліквідація гендерного розриву у заробітній платі працівників, які надають освітні послуги; оновлення навчальних матеріалів, які використовуються в освітньому процесі, інформацією, вільною від гендерної дискримінації; забезпечення однакового ставлення під час навчального процесу й доступу до навчання і якісної освіти здобувачів освіти незалежно від статі, стану здоров'я, місця проживання та рівня доходів родини; проведення інформаційної роботи серед випускників загальноосвітніх навчальних закладів з метою уникнення гендерних стереотипів у виборі ними професій; розвиток системи інклюзивної освіти; включення гендерних аспектів у результативні показники бюджетної програми, які використовуються для проведення оцінювання ефективності бюджетної програми,

зокрема ефективності надання публічних послуг.

ВИСНОВКИ

Отже, необхідною передумовою надання якісних, сучасних і доступних освітніх послуг є прийнятний рівень бюджетного фінансування. До основних детермінант його вдосконалення можна віднести: недостатній обсяг і недостатньо ефективне використання бюджетних ресурсів, які спрямовуються на надання освітніх послуг; невідповідність якості освітніх послуг на різних рівнях освіти, зокрема у сфері професійної і вищої освіти, кінцевій меті – підготовці конкурентоспроможного фахівця для ринку праці.

Важливими шляхами покращення бюджетного фінансування освітніх послуг є оптимізація мережі і витрат надавачів освітніх послуг різних рівнів; більш ефективне використання наявних коштів; активація таких форм участі громадськості на рівні територіальних громад, регіонів, як бюджет участі у формуванні бюджетних ресурсів для їх подальшого спрямування на покращення умов надання освітніх послуг; формування пропозиції освітніх послуг, на які витрачаються бюджетні ресурси, надавачами, особливо у сфері професійної і вищої освіти, за результатами моніторингу попиту на випускників певних спеціальностей на ринку праці; розподіл бюджетних ресурсів між бюджетними програмами у сфері надання освітніх послуг з урахуванням гендерних аспектів; посилення контролю за ефективним використанням бюджетних ресурсів, які спрямовуються на надання освітніх послуг.

Перспективними напрямками диверсифікації джерел фінансових ресурсів надавачів освітніх послуг у сфері вищої освіти є залучення ресурсів від грантової підтримки наукових проєктів; пасивного доходу від діяльності фондів фінансових пожертв для спрямування на розвиток матеріально-технічної бази, організацію наукових досліджень надавачів освітніх послуг; підтримка студентів шляхом надання їм кредитів, обсяг погашень яких залежить від доходів позичальника до повного погашення.

Одним зі шляхів збільшення власних доходів загальноосвітніх, професійних закладів та закладів вищої освіти вважаємо активізацію надання платних освітніх послуг у формі курсів підвищення кваліфікації, репетиторства, курсів для розвитку критичного мислення, інших hard skills («жорстких» професійних навичок), фахових компетентностей із певних спеціальностей (soft skills) як очно, так і дистанційно шляхом створення певних онлайн освітніх платформ. Педагогічні працівники навчальних закладів можуть також розробляти й реалізовувати на освітніх майданчиках надавачів освітніх послуг авторські курси, матеріали для самоосвіти з найбільш затребуваних у сучасних реаліях спеціальностей і дисциплін. Заклади дошкільної освіти можуть надавати платні освітні послуги для занять хореографією, музичним, акторським і художнім мистецтвом, творчістю, підготовки до школи, вивчення іноземної мови за авторськими методиками, проведення тематичних тренінгів.

Список використаних джерел

1. Про освіту: Закон України від 5.09.2017 р. № 2145–VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>
2. Про затвердження переліку платних послуг, які можуть надаватися закладами освіти, іншими установами та закладами системи освіти, що належать до державної й комунальної форми власності: Постанова Кабінету Міністрів України від 27.10.2010 р. № 796. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/796-2010-%D0%BF#Text>
3. Бюджетний кодекс України: Закон України від 08.07.2010 р. № 2456–VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17#Text>
4. Лободіна З.М., Сидор І.П., Дем'янюк А.В. Бюджетна система в схемах і таблицях: навчальний посібник / за ред. З. М. Лободіної. Тернопіль: ТНЕУ, 2017. 280 с.
5. Статистичний збірник «Бюджет України 2020». Міністерство фінансів України. К., 2021. 299 с. URL: [https://www.mof.gov.ua/storage/files/2_Budget_of_Ukraine_2020_\(for_website\).pdf](https://www.mof.gov.ua/storage/files/2_Budget_of_Ukraine_2020_(for_website).pdf)
6. Звіти Державної казначейської служби України про виконання Державного та місцевих бюджетів України з пояснювальними записками за 2016–2020 рр. URL: <http://www.treasury.gov.ua>
7. Розподіл держзамовлення себе виправдав. Офіційний сайт МОН. URL: <http://osvita.ua/vnz/consultations/52134/>
8. Горин В., Коваль С. Проблеми бюджетного фінансування та перспективи застосування інструментів фандрайзингу в системі вищої освіти України. *Економіка та держава*. 2021. № 8. С. 42–46. URL: http://www.economy.in.ua/pdf/8_2021/9.pdf
9. Про Державний бюджет України на 2021 рік: Закон України від 15.12.2020 р. № 1082–IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1082-20#Text>
10. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо механізмів участі громадськості в бюджетному процесі на місцевому рівні: наказ Міністерства фінансів України від 3.03.2020 р. № 94. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0094201-20#Text>
11. Про громадський бюджет Тернопільської міської територіальної громади: положення, затверджене рішенням Тернопільської міської ради від 23.07.2021 р. № 8/7/09. URL: [https://ternopilcity.gov.ua/byudjet-ternopolya/gromadskiy-byudjet-ternopolya-2022/51691.html](https://ternopilcity.gov.ua/byudjet-ternopolya/gromadskiy-byudjet/gromadskiy-byudjet-ternopolya-2022/51691.html)
12. Про шкільний громадський бюджет Тернопільської міської територіальної громади: положення, затверджене рішенням Тернопільської міської ради від 26.06.2020 р. № 7/51/5. URL: <https://ternopilcity.gov.ua/byudjet-ternopolya/gromadskiy-byudjet/shkilniy-gromadskiy-byudjet-2022/>

References

1. On Education: Law of Ukraine of 5.09.2017 № 2145–VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (in Ukrainian).
2. On approval of the list of paid services that can be provided by educational institutions, other institutions and institutions of the educational system belonging to the state and communal form of ownership: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine of 27.10.2010 № 796. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/796-2010-%D0%BF#Text> (in Ukrainian).
3. Budget Code of Ukraine: Law of Ukraine of 08.07.2010 № 2456–VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17#Text> (in Ukrainian).

4. Lobodina Z.M., Sydor I P., Demianiuk A.V. Budget system in diagrams and tables: textbook / ed. Z.M. Lobodina. Ternopil: TNEU, 2017. 280 p. (in Ukrainian).
5. Statistical collection “Budget of Ukraine 2020”. Ministry of Finance of Ukraine. Kyiv, 2021. 299 p. URL : [https://www.mof.gov.ua/storage/files/2_Budget_of_Ukraine_2020_\(for_website\).pdf](https://www.mof.gov.ua/storage/files/2_Budget_of_Ukraine_2020_(for_website).pdf) (in Ukrainian).
6. Reports of the State Treasury Service of Ukraine on the implementation of the State and Local Budgets of Ukraine with explanatory notes for 2016–2020. URL: <http://www.treasury.gov.ua> (in Ukrainian).
7. The distribution of state order justified itself. The official website of the Ministry of Education and Science. URL: <http://osvita.ua/vnz/consultations/52134/> (in Ukrainian).
8. Horyn V., Koval S. Problems of budget financing and prospects of using fundraising tools in the higher education system of Ukraine. *Economy and state*. 2021. № 8. pp. 42–46. URL: http://www.economy.in.ua/pdf/8_2021/9.pdf (in Ukrainian).
9. On the State Budget of Ukraine for 2021: Law of Ukraine of 15.12.2020 № 1082–IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1082-20#Text> (in Ukrainian).
10. On approval of methodological recommendations on mechanisms of public participation in the budget process at the local level: order of the Ministry of Finance of Ukraine of 3.03.2020 № 94. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0094201-20#Text> (in Ukrainian).
11. On the public budget of the Ternopil city territorial community: the provision approved by the decision of the Ternopil City Council of 23.07.2021 № 8/7/09. URL: <https://ternopilcity.gov.ua/byudget-ternopolya/gromadskiy-byudget/gromadskiy-byudget-ternopolya-2022/51691.html> (in Ukrainian).
12. On the school public budget of the Ternopil city territorial community: the provision approved by the decision of the Ternopil City Council of 26.06.2020 № 7/51/5. URL: <https://ternopilcity.gov.ua/byudget-ternopolya/gromadskiy-byudget/shkilniy-gromadskiy-byudget-2022/> (in Ukrainian).

Zoriana LOBODINA

Doctor of Economics, Professor, West Ukrainian National University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8536-1440>

e-mail: zoryanamyk@ukr.net

Viktoriiа BULAVYNETS

PhD in Economics, Associate Professor, West Ukrainian National University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8168-7331>

e-mail: viktoriabulavynets@gmail.com

Khrystyna DANYLTSIV

student, West Ukrainian National University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3263-0408>

e-mail: khristinca123@gmail.com

BUDGET FINANCING OF EDUCATIONAL SERVICES: CURRENT TRENDS AND PROSPECTS FOR IMPROVEMENT

Introduction. High-quality educational services play a key role in shaping the intellectual potential of the population, increasing the level of social well-being and ensuring inclusive sustainable development of the state. A prerequisite for the provision of high-quality and affordable public educational services is the proper level of their funding at the expense of various sources. The need to solve problems related to the budget financing of education, due to the limited volume and inefficient use of available financial resources, requires the development of new approaches to the organization of financing of educational services.

The purpose of the paper is to substantiate the theoretical and applied principles of budget financing of educational services and to develop recommendations for its improvement.

Results. The paper clarified the essence of educational services, systematized their classification features. The domestic practice of financing educational services from the State and Local Budgets of Ukraine has been described and analyzed.

Conclusions. The most justified is the definition of «educational service» as an intangible benefit, which is aimed at forming competences for the future professional and / or further educational activities. Educational services can be classified according to such criteria as the source of funding, forms, components and levels of education, ownership form and organizational and legal status of the educational entity. Review of budget financing of educational services through the prism of laws and categories of dialectics made it possible to form a scientific and methodological approach to its definition as an essence, phenomenon, content, form. Important ways to improve the budget financing of educational services are the optimization of the network and the costs of educational service providers of various levels; more efficient use of available funds; intensification of such forms of public participation at the level of territorial communities, regions as a public budget in the formation of budget resources for their further allocation to improve the conditions for the provision of educational services; formation of an offer of educational services for which budgetary resources are spent, providers, especially in the field of vocational and higher education, according to the results of monitoring the demand for graduates of certain specialties in the labor market; allocation of budgetary resources between budget programs in the field of providing educational services, taking into account gender aspects; strengthening control over the effective use of budgetary resources aimed at providing educational services.

Keywords: educational services, budget financing of educational services, state budget expenditures for the provision of educational services, expenditures of local budgets for the provision of educational services, participatory budget, participatory budget